

Poliitikakujundamise vajalikud nihked NEET-olukorras noortega töötamiseks

HEIDI PAABORT
Majandus- ja
Kommunikatsiooni-
ministeeriumi noorte tööhõive
nõunik ja Tartu Ülikooli
sotsioloogia doktorant

MAI BEILMANN
Tartu Ülikooli empiirilise
sotsioloogia kaasprofessor

Noored, kes ei õpi ega tööta, on mitmekesine ja haavatav rühm, kelle toetamine vajab paindlikke lahendusi. Noori tuleb kaasata ja lähtuda nende vajadustest, mitte jäigast üks-teenus-kõigile mudelist. Turvaline, usalduslik ja pikaajaline tugi aitab vältida marginaliseerumist.

Eesti tööjõu-uuringu andmetel oli 2024. aasta lõpus Eestis 22 900 noort, kes eri põhjustel ei õppinud ega töötanud (NEET-olukorras noored). Akronüüm NEET tuleb ingliskeelsest väljendist *not in education*,

employment or training ning tähistab 15–29-aastast mitteõppivat ja mittetöötavat noort, kes ei osale ka koolitusel (Mascherini jt, 2012). Keerulises olukorras noorte vajadused NEET-olukorrast väljumiseks on erinevad, mistõttu on Euroopa Komisjoni viimase kümnendi poliitika-loome keskmes noortegarantii algatus. See on 2013. aastal käivitatud poliitiline algatus, mis on mõeldud NEET-noorte toetamiseks ja millega on võetud kohustus tagada alla 30-aastastele noortele nelja kuu jooksul pärast töötuks jäämist või haridussüsteemist lahkumist kvaliteetne töö- või praktikapakkumine või võimalus haridusteed jätkata (Euroopa Komisjon, 2020).

Kriisid (nt COVID-19) näitavad, et noored on hoolimata laiapõhjalistest riiklikest toetusmeetmetest tööturul endiselt kõige haavatavam sihtgrupp, sest nad jäävad majandusolukorra halvenedes kõige esimesena tööturult kõrvale (Petrescu jt, 2024). Kuna tuge vajavate noorte arv on võrreldes teiste haavatavate sihtgruppidega kasvanud (Eurofound, 2024), peab iga riik pidevalt ja proaktiivselt noori vanuses 15–29 toetama, et kriiside kahjulikkude mõju neile ennetada.

Euroopa Komisjoni (2020) suunised rõhutavad, et oluline on koguda noorte olukorra kohta täpsemaid andmeid ja üldeldse nendeni jõuda. Noorte elusituatsioonid ja abivajadused on väga erinevad, mistõttu ei ole üks-teenus-kõigile lähenemine andnud oodatud tulemust (Eurofound, 2024). Noorte toetamiseks on vaja struktuurseid lahendusi, mis aitavad vähendada ebavõrdsuse (taas)tootmist. Sihtrühma heterogeensuse tõttu on vaja eri valdkondade mitmetasandilisi kokkulepped, mis seab poliitikakujundajad keerulise ülesande ette, sest tugisüsteemid peavad soodustama noorte toetamist nii kohe kui ka pikas perspektiivis (Csoba &

***Eestis on sagedasemad
põhjused noore NEET-
olukorda sattumiseks
välispäritolu,
töökogemuse puudumine,
vanemate madal
haridustase või töötus,
põhiharidusega piirduv
haridustee või noorelt
emaks saamine.***

Herrmann, 2017; Paabort jt, 2023). See kõik eeldab pidevat ja kiiret noorte vajadustega kohandumist (Mascherin, 2019; Petrescu jt, 2024). Poliitikakujundamise seisukohalt on seega tähtis mõista noorte heaolu ja vajadusi nende enda perspektiivist ja kaasata neid sobivate kohaliku tasandi lahenduste leidmisel (Erdoğan & Paabort, 2024; Osborne, 2018).

Uuringu eesmärk oli välja selgitada, millised on Eesti NEET-olukorras noorte ja noori toetavate spetsialistide ees seisvad ülesanded ning tuua esile vastuolud noorte

ja spetsialistide arusaamades ja noori toetavates struktuurides. Seega võimaldavad uuringu tulemused luua poliitikakujundajatel noorte jaoks tõhusamaid toetavaid süsteeme. Uurimus põhineb noorte ja spetsialistidega tehtud poolstruktureeritud intervjuudel.

**PEAMISED NEET-OLUKORDA
SATTUMISE PÕHJUSED**

Praegu puudub kriitiline arutelu selle üle, millises vanuses noored peaksid olema NEET sihtrühma arvatud (Petrescu jt, 2024). Eelkõige on tegemist statistilise näitajaga (Furlong, 2006), et vastava sihtrühma olukorda jälgida ja liikmesriike võrrelda.

Võrdluse eesmärgil jagatakse NEET-olukorras noored väiksemateks alarühmadeks, näiteks aktiivseteks ja mitteaktiivseteks. Aktiivseteks nimetatakse neid, kes otsivad tööd, ja mitteaktiivseteks neid, kes tööd ei otsi (Holmes jt, 2021). Võrreldakse aga ka ELi liikmesriike NEET-olukorda sattumise peamiste riskitegurite või noori toetavate poliitikameetmete alusel. Eesti kuulub peamiselt Ida-Euroopa riikidest koosnevasse klastrisse, kus tööturule jõudmist takistavad eelkõige sooline lõhe ja perekondlik hoolduskoormus (Eurofound, 2016).

ELi suunistena on sihtgrupipõhise poliitika kujundamiseks loodud noorte tööturustaatusel põhinev tüpoloogia, mis kirjeldab NEET-olukorras noori seitsmes kategoorias, nagu lühiajalised töötud; noored, kes vastutavad oma pere eest; noored, kes ei otsi tööd haiguse või erivajaduse tõttu jne (Mascherini, 2019). Samas ei ole poliitikaloomes otstarbekas lähtuda ainult NEET-kontseptsioonist, sest ka paljud tööhõives osalevad noored on näiteks oma vähese hariduse tõttu ebakindlas olukorras (Parola & Felaco, 2020). Seega on suurel hulgal noortel oht jääda välja tööturu- ja teistest toetavatest meetmetest (Maguire, 2015). NEET-kontseptsioon võib luua ka lisariske, sest võib normaliseerida stigmatiseerivaid uskumusi sihtrühma suhtes (Maguire, 2018). Stigmatiseerimine

halvendab noore olukorda ja noor võib hakata sildistamise vältimiseks oma probleeme varjama (Holte, 2018).

Haavatavasse olukorda sattumist võivad põhjustada noore sugu, elukoht, pere majanduslik olukord, töötud sõbrad, kehvad suhted vanematega, vanemate madal haridustase või töötus, väärkohtlemine, hooletusse jätmine, töökogemuse puudumine, katkestatud haridus ja kvalifikatsiooni puudumine (Tosun jt, 2024). Eestis on sagedasemad põhjused noore NEET-olukorda sattumiseks välispäritolu, töökogemuse puudumine, vanemate madal haridustase või töötus, põhiharidusega piirduv haridustee või noorelt emaks saamine (Sõstra, 2023).

Ükskõik, millised on NEET-olukorda langemise põhjused igal üksikul juhul, on NEET-olukorras noorte puhul tegu haavatava sihtrühmaga (Andersson jt, 2018). Defineerime haavatavust kui noort mõjutava ümbritseva ökosüsteemi halvenemist ebasoodsate mõjude tõttu (Virokannas jt, 2018), mis tähendab, et noore toetamisel tuleb arvestada, et tema olukord ei saa muutuda paremuse poole, kui teda ümbritsev ökosüsteem jääb samaks. Kuna haavatavus on nii suhteline kui ka subjektiivne (Kutsar jt, 2024), sõltub toetuse tõhusus noore individuaalsetest kogemustest, hetkevajadustest ja nende lähiümbruses kättesaadavatest ressurssidest. Seega võib haavatavust tekitavate elutingimustega tegelemine ja toetuse rolli teadvustamine sellise haavatavuse leevendamisel või (taas) tekitamisel noorte toimetulekut parandada (Schweiger, 2019; Virokannas jt, 2018). Poliitikakujundamise seisukohast võib haavatavust mõista sotsiaalse konstruktsioonina, mille puhul on haavatavate rühmade toetamiseks välja töötatud konkreetsed poliitikameetmed, nagu noortegarantii.

NOORTEGARANTII EESTIS

Eurostati (2024) andmetel oli 2023. aasta lõpu seisuga Eesti NEET-olukorras noorte osakaal (9,6%) veidi väiksem Euroopa keskmisest (11,2%). 2024. aasta lõpuks oli

selliste noorte osakaal Eestis kasvanud 11%le (Eesti Statistikaamet, 2025). Euroopa Liidus on eesmärk vähendada aastaks 2030 NEET-olukorras noorte osakaalu 9%le (Euroopa Komisjon, 2021), Eestis 8,5%le (Noortevaldkonna ..., 2022).

Eesti esimesele noortegarantii tegevuskavale (2014–2021) järgnes 2020. aastal uue, tugevdatud noortegarantii loomine. Ajavahemikul 2022–2027 nähti vajadust tugevdada kõigil valitsemistasanditel partnerlust noortegarantii asjaomaste sidusrühmade vahel (Euroopa Komisjon, 2020). Kui noort ei nähta tema vajadustes tervikuna, võivad probleemid jääda märkamata ja saadud tugi ebapiisavaks (Iacobuta & Ifrim, 2020). Senine poliitika on olnud pigem ülevalt-alla ja tööturu asutuste keskne ning selles on olnud vähe sotsiaalset innovatsiooni, mis on vähendanud sihtrühmani jõudmist (Erdoğan jt, 2021). Noortegarantii on olnud tulemuslikum nendes riikides, kus on arendatud avalikku partnerlust teiste sektoritega, kasutatud mitteformaalseid ning kogukondlikke lähenemisi ja keskendutud noore üldise heaolu parandamisele (Eurofound, 2024).

Eesti esimese perioodi noortegarantii analüüsid tõid esile vajaduse sihtrühma parema tundmise, paindlikuma valdkonnaülese koostöö ja regionaalselt võrdsema teenuste kättesaadavuse järele (Kasearu & Trumm, 2018; Käger jt, 2020). Peamiste seotud valdkondade, nagu haridus, tööhõive ning sotsiaal- ja noorsootöö koostöös leiti mitmeid piiranguid, mistõttu on vaja edendada koosloomet ja valdkondade sidusust (Paabort & Beilmann, 2021; Kõiv jt 2021; Beilmann jt, 2023). Seega kasutati Eesti noortegarantii uue tegevuskava koostamiseks koosloomelist lähenemist, et edendada disainipõhist valdkondadeülest poliitikat. See lõi eelduse uute ja paindlikumate teenuste loomiseks (Erdoğan & Paabort, 2024).

Eesti noortegarantii tegevuskava on mõeldud noortele vanuses 15–29 ja elluvijateks on peamiselt ministeeriumid, nende allasutused, kolmas sektor ja kohalikud omavalitsused (Noortegarantii ..., 2021).

Erilist tähelepanu pööratakse noortele, kellel on suurem tõenäosus õpingud katkestada või tööturul tõrjutust kogeda (Paabort & Kõiv, 2022). Lisaks on Eestis defineeritud noortekeskus (Rämmer jt, 2023) ja abivajav noor (Sotsiaalhoolekande ..., 2020) ning loodud noortegarantii tugisüsteem, mille kaudu saavad KOVid infot potentsiaalselt tuge vajavate noorte kohta piirkonnas (Noortegarantii tugisüsteemi ..., 2023).

Noortegarantii tegevuskava on jagunenud erinevate valdkondade vahel ja selle elluviimiseks on loodud riiklik NEET-olukorras ja -riskis teenuste ja koostöö raamistik (Valdkondadeülene ..., 2021), mis võimaldab toetavate suuniste alusel luua KOVidel paindlikke ja nende piirkonnale sobivaid koostöömudeleid. Eestis kasutatakse sihtrühmaga seotud toetusmeetmeteks peamiselt Euroopa Sotsiaalfondi toetusi (Paabort & Kõiv, 2022). Riiklikul rahastamisel on katsetamisel uus lähenemine, kus projektikonkursi asemel kasutatakse vastavushindamist, mis võimaldab vastutaval ministeeriumil astuda taotlejaga dialoogi, et iga piirkond saaks vastavalt kokkulepitud raamistikule luua oma noortest lähtuva tugisüsteemi (Erdoğan & Paabort, 2024).

METOODIKA

Mõistmaks NEET-olukorras noorte ja noori toetavate spetsialistide ees seisvaid ülesandeid ning vastuolusid noorte ja spetsialistide vaadetes teenuste arendamisel, intervjuerisime NEET-olukorras noortega töötavaid spetsialisti ja NEET-olukorras noori. Valimite moodustamisel lähtusime Eesti riiklikest dokumentidest NEET-riskis või -olukorras noorte sihtrühma ja seda ümbritsevate tugisüsteemide kohta (Paabort & Beilmann, 2021; Paabort & Kõiv, 2022). Dokumentide põhjal tuvastasime teenuseid osutavad institutsioonid (haridus, tööhõive, noorsootöö, sotsiaaltöö), mille kaudu jõudsimme sihtrühmani.

2021–2023 tegi artikli esimene autor 17 poolstruktureeritud intervjuud, neist

kaheksa NEET-olukorras noortega vanuses 18–26 ja üheksa noorte heaks töötava spetsialisti või eksperdiga. Spetsialistid ja eksperdid esindasid nii koordineerivat (ministeeriumid ja kohalikud omavalitsused ja nende allasutused), toetavat (ministeeriumite allüksused) kui ka rakendustasandit (teenusepakkujad). Seitse eksperti oli avalikust sektorist ja kaks valitsusvälisest organisatsioonist.

Spetsialistide intervjuukava koostamise kaasasime ka uuringus osalenud noored, et mõista, kuidas nad teenustes osalemist tajuvad, milles näevad peamisi murekohti ning mis tekitab noortel teenustes küsimusi ja arusaamatust. Samuti võimaldas see spetsialiste intervjuerides arvestada noorte vaadet ning selgemini välja tuua kokkulangevusi ja lahknevusi teenusepakkujate ja -kasutajate vajadustes ja arusaamades. Intervjuu peateemad saatsime kõikidele intervjuueeritavatele enne kohtumist tutvumiseks. Intervjuude kestus varieerus 45 minutist ühe tunnini.

Intervjuu andmeid analüüsisime temaatiliselt, kasutades teemade tuvastamiseks deduktiivset lähenemisviisi. Analüüsiprotsess hõlmas transkriptsioonide süstemaatilist ja korduvat lugemist, kodeerimist ning koodide liigitamist laiemate teemade alla. Teemad tulenesid Eesti NEET-riskis ja -olukorras noortele loodud kohalike omavalitsuste koostöö- ja teenuste koostöömudelitest ja noortegarantiiga seotud juhtumikorralduse dokumentidest.

Et uuringus osalesid haavatavas olukorras noored, lähtusime eetilistest põhimõttest, et uuringus osalemine mitte üksnes ei tohi osalevaid noori kahjustada, vaid peaks pakkuma neile toetavat ja jõustavat kogemust. Noori intervjuerinud artikli esimene autor on kogenud noorsootöötaja, kellel on üle 25 aasta selles vallas töötamise kogemust. Noore soovi korral võis teda toetav spetsialist olla intervjuu ajal noorega samas ruumis, kuid ükski osalenud noor seda võimalust ei kasutatud. Intervjuerija selgitas kõigile uuringus osalenutele

uuringu eesmärgi, osalemise vabatahtlikkust ning nende andmete konfidentsiaalsuse ja anonüümsuse tagamise protseduure. Noortele ja spetsialistidele ei viidatud märkmetes nimeliselt ning osalenud noori eristasime uuringumärkmetes ainult nende soo ja vanuse järgi. Osalejate konfidentsiaalsuse tagamiseks kasutame ka selles artiklis spetsialistide tsiteerimisel läbivalt lakoonilist märget *spetsialist* ning toome noorte puhul välja vaid soo (M/N) ja vanuse.

TULEMUSED

Noorte NEET-olukorda sattumise põhjused

Uurimuses osalenud NEET-olukorras noored tundsid, et neilt oodatakse, et nad teeksid oma eluga midagi mõistlikku, nemad aga vajasisid eelkõige tekkinud olukorrast väljapääsu. Oma olukorrast rääkides ütlesid noored, et nad lihtsalt *tahaks pusast välja ja tõmbaks elu joonde*. Enamik uuringus osalenud noori nimetas NEET-olukorda sattumise põhjusena nii eakaaslaste kiusu kui ka õpetajate negatiivset suhtumist ja noorte halvustamist. Mitme noore puhul oli olukorda sattumise taga toetavate lähedaste puudumine või pereliikmetega juhtunud ootamatud õnnetused, mistõttu noor ei suutnud enam oma kohustustega toime tulla. Sassis peresuhete tõttu ei elanud mitu uurimuses osalenud noort püsivalt vanematekodus. Mitmel noorel oli kogemus erinevates institutsioonides viibimisega. Ebastabiilne elukeskkond sundis noori haridusteed katkestama, võttis motivatsiooni lahenduste leidmiseks ja tekitas vajaduse varakult iseseisvuda.

Läksin korraks [asula nimetus] puhkama, ema saatis siis SMSi, et ma enam ei läheks koju tagasi. Pidin siis enda elu peale minema. (M22)

Vaimse tervise probleemid oli veel üks intervjuust intervjuusse kordunud teema. Mitu noort rääkis, et neil on pidev ärevuse tunne: seda nii sõpradega suheldes kui ka

erinevatel kohtumistel. Nende igapäeva osaks saanud pidev ärevus takistab neid ka oma probleemidele lahenduste leidmisel. Probleemide kumuleerumine viib noored nende arvates lõpuks ükskõiksuseni oma olukorra suhtes ja nii jõutakse seisu, kus eneseväärikus kaob ning iga päev on omamoodi võitlus ellujäämise nimel.

Suurem osa noortest oli otsinud viise oma probleemidega tegelemiseks, näiteks sõpradega rääkimine, vanemate juurde kolimine, perelt (nt vanaemalt) abi/nõu palumine, hobi leidmine, tugiteenuste (nt Töötukassa) võimaluste kasutamine, meelelahutuse otsimine, juhutööd, mustalt töötamine, eneseabi tööriistade kasutamine ja kontrolliva suhte lõpetamine. Mitmed uuringus osalejad leidsid, et isegi negatiivne valik oli tehtud ainult selleks, et ellu jääda.

Tegin alati parimad valikud, et ellu jääda ... alkohol, et saaks reaalsusest põgeneda ... adrenaliin ... autovargused ... tahtsin unustada oma elu. (M23)

Noorte abi ja toe otsimise ning selle vastuvõtmise tõlgendused

Kui küsisime, kuidas on noored seni olukorrast väljumiseks abi otsinud, rääkisid nad, et noorte negatiivne kuvand ja pidev sildistamine mitte hakkama saavaks on viinud selleni, et noored, kes tuge vajavad või kes tahaksid oma elu paremaks muuta, ei saa seda teha. Uuringus osalejad täpsustasid, et kui noor ei õpi ega tööta, siis see ei tähenda, et ta ei saa oma eluga hakkama, vaid pigem seda, et ta alles otsib ennast. Noored tõid välja, et on oluline tunda nende tausta ja emotsionaalset seisundit, sest sellela võib toetamine hoopis olukorda halvendada.

Kui olen sildiga, aga õpin, siis jätab see mind ilmselt külmaks. Kui ma aga olen sildiga ja reaalselt püüan ... seisakus ... ei tea, millist teeotsa valida ... motivatsiooni see ei tõstaks ... Tundub justkui, et ära on võetud katsetamise julgus. (N26)

Spetsialistid leidsid samuti, et sildistamine võib lahenduste leidmist takistada, sest noori nähakse teenuste vaates probleemina. See, kuidas me noori nimetame ja nendega räägime, on suure mõjuga. Spetsialistid soovitasid vältida sõna „juhtum“ kasutamist, sest noored ei tunne end juhtumina. Samuti on oluline jälgida, et noortest rääkides ei jääks kõlama, nagu oleks noor ise keeruline, vaid et seda on tema olukord.

Noor ei ole probleem, probleem kujuneb siis, kui ta ei kasuta oma potentsiaali ära, mis tal muidu oleks olemas. (spetsialist)

Kui palusime spetsialistidel panna end sihtrühma olukorda, tõid nad välja, et tunneksid survet, mis omakorda tekitaks paanikat ning paanika tekitaks jõuetust ja mitte hakkama saamise tunnet. Selline nõiaring aga süvendab negatiivset sisekõnet. Mitmed spetsialistid leidsid, et ühiskond ei suhtu noortesse hästi, aga eeldatakse, et noored käituksid hästi ehk ühiskonna ootustele vastavalt. Spetsialistid leidsid, et sihtrühma noored võivad tunda, et nad ei sobitu praegustesse süsteemidesse, ning selle põhjuste otsimisel peaksid spetsialistid ja ühiskond peeglisse vaatama.

Peaksime ühiskonnana otsa vaatama, meie oleme neid õpetanud. Tuleb muuta arusaama ... Tuleb vaadata, mis kapis peidus on ... Keegi sutsab ja juba plahvatab. Meie näeme vaid plahvatust, aga nemad tahavad jääda ellu ...“ (spetsialist)

Jutuks tulid ka noorte hoiakud abi vastuvõtmise osas, sealhulgas julgus spetsialisti poole pöörduda. Noortega töötavad spetsialistid tõid välja, et turvaline ja usalduslik suhe ning nõustav tugi võib aidata noorel end küll avada ja avastada, kuid eelkõige saab toe üles ehitada noore enda vajadustele ja tugevatele külgedele. Mõned noored tõid välja, et raske on aidata kedagi, kes ei taha, et teda aidatakse, ning

et noor ise peab abi ja toe vastuvõtmiseks valmis olema. Mitu intervjuueeritud noort tõlgendas abi ja toe vastuvõtmist mitte hakkama saamisena ning teiste abi või toe pakkumist üheaegselt nii sekkumise kui ka hoolimisena. Mitmed noored kasutasid lisaks aitamisele ja toetamisele nõustamise sõna. Nõustamist nähti pigem ametliku info jagamisena. Mitmed noored kirjeldasid toetamist ka peegeldusena, mis aitab neil ennast paremini tundma õppida ja protsessi alustada ning leiti, et tugispetsialistil on rohkem võimu seda protsessi alustada.

Kui ma räägin teistega, siis kuulen ennast ka, siis ma olen ka samas keskkonnas, siis ma tunnen ka, millises olukorras ma olen ja saan end paremini aidata. (N22)

Spetsialistid pidasid noorte toetamisel oluliseks inimlikkust ja siirust, sest sihtrühma noored on väga haavatavad, kuid samas otsekoheised ja soovivad oma tundeid jagada. Enda avamise mõju muutusele on tihti peale ka noorele endale üllatav.

Nad ütlevad asju, mille ajal nad punastavad, mingi klikk käib nende silmis ära, see on neile endale ka üllatav. Aga sealt hakkab muutus. (spetsialist)

Mitmed spetsialistid leidsid, et tegelikult ei ole hea nii noortega suheldes kui ka muidu rääkida noorte aitamisest. Nad ei usu, et nad saavad kedagi sellises olukorras aidata ja ka noor saab kohe aru, kui keegi tahab teda aidata, sest ta ei vaja abi. Mitmed spetsialistid leidsid, et pigem pakuvad nad erinevaid lahenduskäike, et noorel oleks võimalik näha erinevaid teetsi. Leiti, et noorte eest ei tohi asju ära otsustada ja neile tuleb esitada järjest suuremaid, aga samas jõukohaseid väljakutseid. Seetõttu eelistasid mitmed spetsialistid aitamise ja toetamise asemel rääkida turvalise keskkonna pakkumisest ja võimestamisest. Neile tundus see loomulik, sest leiti, et selline sõnakasutus

aitab noortele lähemale jõuda, kuna noortele jääb alles teadmine ja arusaam, et nad teevad neid samme ise.

Ma mõtlen seda, et võimestamine on tegelikult midagi loomulikku mingis protsessis, noor ei saagi sellest aru, et ma teda aitan. Talle jääb autonoomia alles. Kuigi tegelikult on seal palju utsitamist, aga talle jääb ikka tunne, et tema tegi seda ... vastutus jäi ikkagi noorele. (spetsialist)

Noorte tunnetatud lahendusvajadused ja nende toetamise põhimõtted

Noored tõid lahenduste otsimisest rääkides välja, et kuigi nad vajavad muutust ja lahendusi, on neil praeguses olukorras turvaline ja tuttav olla ning seega ei motiveeri väga miski neid oma harjumustest lahti saama ja spetsialisti poole pöörduma. Mitu noort nimetas peamiseks olukorrast väljumise tõukejõuks lähedaste peegeldust tegelikust olukorrast ja arusaamist, et neid ei soovita alt vedada.

Tuttava väikest õde noriti koolis ja siis ma hakkasin sellele mõtlema. Tahtsin, et väike õde ... ei tahaks, et ta peaks ütlema, et ta vend vangis istub. (M23)

Olukorrast mitteväljumise takistusena nimetasid noored sõpruskonna suhtumist, hirmu teadmatuse ning varasema kogemuse kordumise ees. Spetsialistid tõid samuti välja, et kuigi noored ei taha selles olukorras olla, on see neile mugav. Takistuseks on teadmatuse ning hirmu uue olukorra ees. Samas tahaksid uuringus osalenud noored olla teistsuguses olukorras. Oma eesmärkide ja unistustena tõid noored välja mitmeid lühi- ja pikaajalisi plaane. Pikaajaliste plaanidena toodi välja pere ja turvalise kodu loomine, hea palk, tervislikud eluviisid, huvid ja auto olemasolu. Lühiajalistes plaanides keskenduti eelkõige igapäevaste murede lahendamisele, distsipliini tekkimisele, vajadusele kiirelt iseseisvuda ja soovile mitte uuesti kinnipidamisasutusse või tänavale sattuda.

Eesmärkide seadmist, vaimse või füüsilise tervise edendamist, eluaseme muredega tegelemist, teiste asutuste (tugi)teenuste juurde suunamist, töötöingu toetamist, karjäärinõustamist ja üldist nõustamist näevad noored ka võimalustena, kuidas neile võiks tuge pakkuda. Lisaks toodi välja töötutoetused (noored kasutasid sõna „abiraha“) ja tervisekindlustus (noored kasutasid sõna „haigekassa“).

Spetsialistid tõid välja, et komplekssete murede lahendamiseks ja teenustele saatmiseks on vaja peamiselt haridus-, noorsootöö, sotsiaaltöö, lastekaitse ja tööhõive valdkondade ülest koostööd, aga hetkel tundub spetsialistidele, et eri valdkonnad küll näevad koostööks vajadust, kuid toimivat koostööd takistavad eraldiseisvad süsteemid ja ühise eesmärgi puudumine. Lisaks nenditi, et eri valdkondade vähene teadlikkus üksteise tööst võib tekitada väärtuskonflikte, kui sama noore toetamisel lähtutakse erinevatest põhimõtetest. Ühe murekohana nimetasid spetsialistid komplekssete muredega noorte jooksumist liiga paljude spetsialistide ja teenuste vahel ning spetsialistide ülekoormatust. Tulemuslikum oleks, kui noorele teenuste pakkumisel järgitaks n-ö ühe ukse lähenemist, et esimese ukse kaudu suunataks noor spetsialisti juurde, kes teda enim aidata saab. Praegu peab noor justkui ise teadma, millise spetsialisti poole ta peaks pöörduma. Jooksumise tagajärg on aga taasohvristamine ja olukord, et noor peab igal pool sama juttu rääkima ning see jutt hakkab järjest lahutama. Seega ei pruugi viimased spetsialistid enam arugi saada, milles on probleem. Lahendusena tõid spetsialistid välja, et teatud andmed peavad olema valdkondade vahel ühendatud. Samas tuleb austada noore privaatsust, et tema andmed ei jõuaks sinna, kuhu ei tohiks, sest see võib omakorda lahenduseni jõudmist takistada.

Noorukil võib tekkida küsimus, et mida asja, selline ring teab minu kohta. (spetsialist)

Lisaks tõi üks spetsialist välja, et ta teeb ettenähtust veidi enam, vältimaks tunnet, et ta on noore toetamisel läbi kukkunud. Vähe spetsialiste ja ajalist ressursi ühele noorele tekitab aga omakorda spetsialistide läbipõlemise ohu, sest noort ei saa jätta abita. Samas leidsid spetsialistid, et praegu on töö tulemuslikkuse mõõdikuks rohkem numbrid kui noore inimese elus tegeliku ja püsiva muutuse saavutamine. Spetsialistid tõid ühe lahendusena välja noorte endi parema kaasatuse. Noored peavad saama ise otsustada, kuidas lahendusi luua ja leida, muidu ei ole see nende teekond. Peale selle leiti, et ka koostöö valdkondade vahel saab olla võimestav, kui saadakse ühiseid õpikogemusi ja arenetakse selle kaudu. See võimaldab spetsialistide sõnul ka ühiselt uusi eesmärgi seada ja neid ellu viia.

Spetsialistid soovivad ka mõista riigi tervikvaadet ja riigi vajadust pidevalt nügida, et KOVid noorte suunal toimetaks. Kuigi vastutusega antakse vabadus, on siiski vaja ka konkreetsemaid suuniseid, mis riigi ja KOV-tasandi valdkondade vaatest peavad olema üheselt tõlgendatavad.

Noorte ootused spetsialistidele

Kui küsisime noortelt, mida nemad spetsialistidelt küsida sooviksid, olid noored esmalt selle võimaluse üle üllatunud. Nende küsimused sisaldasid selliseid fraase nagu „spetsialistid ise tunnetavad“, „kuidas spetsialistid saavad olla kindlad“ ja „miks spetsialistid survestavad“, mis viitas nende kogetud tunnete teenustes. Küsimuste teemad olid spetsialistide hakkamasaamine noorte emotsioonide ja vajadustega, noorte esitatud sensitiivsete küsimuste hädavajadus, noorte kuvand ühiskonnas ja teenustes, teenuste vastavus noorte tegelikele vajadustele, spetsialistide hoiakud, teenustesse survestamise vajalikkus ning noorte õigus ise oma elu üle otsustada. Ootustena spetsialistidele tõid noored välja, et nad ootavad eelkõige hoolivat suhtumist, kuulamist, vestluse hoidmist, murede märkamist ja hinnanguvaba suhtumist. Mitme noore sõnul olid

spetsialistide positiivsus ja sõprade poolt heaks kiidetud kuvand põhjused, mis viisid esimese vestluseeni. Esimesele kohtumisele järgnes teine siis, kui tunnetati spetsialisti hinnanguvaba suhtumist ja seda, et noorel endal lastakse teha valikuid.

Noorte ja spetsialistide arusaamad sellest, milline suhtlus motiveerib noort abi vastu võtma, ei ole kuigi erinevad. Toodi välja, et noore toetamine on tulemuslik siis, kui selle keskmes on süsteemi vaatest probleemile keskendumise asemel noore vajadused, mis tähendab, et alustada tuleb noore tundmaõppimisest. Oluliseks peeti noore kui inimese väärtustamist ning seda, et noored tunneksid, et nende tugevus loob väärtust ja nende elu on nende endi juhtida.

*Tähtis ei ole saada linnukesi kirja ...
oluline on näha, mis on tema süttikud. Kui
me lahendame esimese baasvajaduse, siis
hakkavad jäämäe teemad juba vaikselt
lahenema. Juba tuleb muutuse protsess. Ta
ei tahagi mitte midagi teha, kui ta kõht on
tühi ... sest tema veresuhkur on madal.
(spetsialist)*

Seetõttu on spetsialistidele oluline, et eri valdkondade esindajad usaldaks üksteist. Alles pärast usalduslikku kontakti saab liikuda edasi järgmiste tegevuste juurde, et noor saaks mingid oskused, et ta suudaks sotsialiseeruda, õppida ja töötada. Mitu spetsialisti tõi välja, et oluline on juba toetamise ajal arvestada, et pärast teenusest väljumist oleks noor võimeline ise ilma spetsialisti toeta jätkama ning uued teadmised ja oskused saaksid mingil kujul kohe rakendust. See vähendab spetsialistide sõnul olukorda tagasikukkumist.

ARUTELU JA SOOVTUSED

Uuring aitas mõista NEET-olukorras noorte tunnetatud vajadusi ning neid toetavate valdkondade ja institutsioonide tegelikke väljavaateid nendele vajadustele vastata. Uuringuga tuvastati mitmeid võimalusi, kuidas muuta noortele, kes ei õpi ega tööta, suunatud tugevus tõhusamaks ja noorte

tegelike vajadustega paremini kooskõlas olevaks. Analüüs tõi esile selged vastuolud sihtrühma noorte tunnetatud vajaduste ja pakutavate teenuste eesmärkide vahel, rõhutades süsteemsete kokkulepete vajadust hariduse, sotsiaaltöö, noorsootöö, tervise, tööhõive ja karjäärinõustamise valdkonnas. Noorte toetamiseks tuleb rakendada mitmekesiseid ja paindlikke meetodeid kogu tugiprotsessi vältel – alates ennetamisest kuni teenustest väljumiseni.

Uuring kinnitas varasemat teadmist, et sihtrühm tunneb end haavatava, läbikukkunu ja võimalustest ilmajäetuna ning on kogenud seda tunnet korduvalt. Uuringus osalenud noorte peamine mure ei olnud niivõrd erinevate teenuste puudumine ja vähene teadlikkus toetuse võimalustest, vaid pigem teenustevahelised üleminekud, vähepaindlikud teenused ja NEET-olukorras noorte kuvand (sildistamine) nii teenusepakujate seas kui ka ühiskonnas. Sildistav kuvand mõjutab teenuste kättesaadavust (Ellena jt, 2024), sest paneb noori abi ja toe vastuvõtmiseks vajalikku suhtlust (Maguire, 2018) ning ametlike institutsioonide poole pöördumist vältima (Tosun jt, 2024), kuna nad ei taha olla defineeritud abivajaja rolli kaudu (Parola & Felaco, 2020). Seetõttu tuleb noori näha rohkem koostööpartneritena, mitte ainult teenuste tarbijatena. Kaasates neid nii teenuste loomisprotsessi kui ka noorte individuaalsete lahenduste väljatöötamisse, võimaldab see neid tulemuslikumalt toetada (Rämmer jt, 2023; Ellena jt, 2024).

Samuti tõi uuring välja vastuolu sihtrühma tegelike vajaduste ja NEET-poliitika peamiste eesmärkide vahel. Kui noored kirjeldasid pigem vajadust ebasoodsast olukorrast omas tempos väljuda, siis spetsialistidel oli suunistest tulenevalt peal surve konkreetse tulemuse saavutamiseks (nt kuue kuu jooksul hõivesse). Kui spetsialistid peavad suuniste ja mõõdikute surve tõttu noored liiga kiirelt järgmisesse etappi suunama, võib see omakorda viia noorte ebasobivate valikuteni, mistõttu hilisem tulemus ei pruugi olla püsiv (Beck, 2015;

Avila & Rose, 2019). Noori tuleb toetada põhimõttel, kus noore esmased heaoluga seotud vajadused ja teenusega seotud poliitilised eesmärgid on võrdse kaaluga.

Uuring tõi välja ka tähendus- ja usaldus-põhise ning tugevustele keskenduva paindliku toe olulisuse, mis Jonssoni ja Goicolea (2020) alusel aitavad taastada noore enesehinnangut. Lisaks noorele tuleb toetada tema lähivõrgustikku, mis mõjutab tugevalt noore motivatsiooni teenuses püsida ja saavutatud muutuse püsivust. Noortele ja lähivõrgustikule loodavad teenused peavad olema jätkusuutlikud ja järjepidevad, sest praegune tegevuste ajutine iseloom on vastuolus sihtrühma tegelike vajadustega, kuna neil tekib õigustatud ootus saada teenust, kuni nad seda vajavad (Hutchinson jt, 2016). Seega selgus uuringust, et vastuolu lahendamine noorte ootuste ning riiklike võimaluste ja eesmärkide vahel **nõuab keskendumist eelkõige tegevustele, mis aitavad vähendada noorte haavatavust põhjustavaid tegureid või sellest tulenevaid tagajärgi** (Virokannas jt, 2018; Kutsar jt, 2024), ning noori kaasavamatele (Pedanik jt, 2021; Erdoğan & Paabort, 2024) lähenemistele, mis on kooskõlas nende tegeliku olukorra ja toimetulekuga (Schweiger, 2019; Ellena jt, 2024).

Selle saavutamiseks on vaja valdkonnade vahel struktuurseid kokkuleppeid, mis loob eelduse poliitikaks, mis **põhineb tulemuste seadmisel ja toevajaduse pakkumisel eelkõige vajaduspõhisuse tasakaalustatuse kontseptsioonist lähtudes**. Sellise lähenemise korral oleks poliitika eesmärgid tasakaalus nii sihtrühma enda hinnangutega nende tegelike vajaduste kohta kui ka poliitika kujundajate laiemate ootustega. Kui hinnangud põhinevad ühishindamisel, on tõenäolisem, et noore heaolu saab parandada tema olukorra muutmise kaudu (Helne & Hirvilammi, 2022). Noorte mõtestatam toetamine, kus lisaks pikaajalistele eesmärkidele tegeletakse enda paremini tundma õppimisega, muudab noore säilenõtkemaks ka tulevastes kriisides

(Taru, 2025). See muutus nõuab poliitika-kujundajatelt koordineeritud tegevust sektorite ja õigusraamistike vahel (Paabort & Beilmann, 2021; Petrescu jt, 2024), samas hõlbustades sujuvat üleminekut haridusse, tööturule või täiskasvanuikka (Simões & Tosun, 2024).

Uuringus osalenud NEET-olukorras noorte ja neid toetavate spetsialistide välja toodud murekohtade alusel sõnastasime kuus poliitikakujundamise põhimõtet, millega arvestamine võimaldab sihtrühma toetada, lähtudes nende tajutud vajadus-test ning suurendab tõenäosust, et nad väljuvad haavatavast olukorrast.

Koosloome ja vastastikuse partner-luse printsiip (1). Iga noore olukord ja vajadused on erinevad ning lahendused saavad olla tõhusad vaid siis, kui noored ise on kaasatud teenuste ja toetavate süsteemide kujundamisse. Selle printsiibiga arvestamine annab nii spetsialistidele kui ka poliitikakujundajatele vajaliku teadmise, kuidas aja- ja asjakohaselt noorteni jõuda ja neid toetada ning millised on tagajärjed, kui noored ei saa õigeaegset tuge.

Olukorrapõhise kommunikatiooni printsiip (2). Noori ei tohi defineerida läbi abivajaduse ega kujundada neis tunnet, et nad on oma olukorras süüdi. Teenusepakujate sõnumid peavad keskenduma olukorra lahendamisele, mitte noore isikule. Oluline on vähendada stigmatiseerimist. Eelkõige tuleb vältida, et kommunikatsioon ei konstrueeriks arusaamist, et noor on probleem – probleem, mis lahendamist vajab –, vaid on olukord, kuhu noor asjaolude kokkulangemisel on sattunud. See teadmine võib tekitada vajaduse alustada diskussiooni sihtrühma kohta kasutatava termini NEET osas, sest see rõhub eelkõige sellele, mida osa noori ühiskonna arvates ei ole.

Tähenduslikkuse printsiip (3). Toetamine peab toimuma usalduspõhiselt, turvalises ja hoolivas keskkonnas. Noore tugevatele külgedele keskenduv lähenemine aitab parandada tema enesehinnangut ja suurendab muutuse

võimalikkust. Spetsialistid toonitavad vajadust toetamisel näitlikustada, kuidas noor oma tugevate külgede kasutamise ja jõuab uute teadmiste ja oskusteni. Oluline on arvestada ka noore lähivõrgustiku mõjuga ning pakkuda tuge tema ümber olevale kogukonnale.

Ühe ukse muutuste juhtimise printsiip (4). Noortele tuleb tagada tugi ühe ukse ja ühe peamise usaldusisiku kaudu (nn protsessijuht), kes koordineerib koostööd teiste teenuseosutajatega. See aitab vältida killustatust, vähendada vaimset koormust ja tugevdada noore usaldust tugisüsteemi vastu. Protsessijuhi valik peab lähtuma noore eelistustest. Sellise lähenemise juurutamine eeldab eri valdkondade tavapärasemast suuremat usaldust ja teadlikkust üksteise suhtes, sealhulgas koostöökultuuri, tööpõhimõtete ja sujuvate üleminekute kooskõlastusi. Samas aitab selle printsiibi elluviimine osapooltel märgata valdkondade potentsiaali, uusi ühenduskohti ja lahendusi ning suurendab noore tõenäosust sobivatele teenustele jõuda.

Minimaalse teabevoovajaduste printsiip (5). Andmevahetus peab toimuma noore nõusolekul ja usaldusliku suhte raames. Noort ei tohi survestada jagama infot, enne kui ta on valmis. See, kui niigi haavatavas olukorras noor peab oma tausta ja vajadusi üha uuesti selgitama, tekitab noore taasohvristamise riski. Toetamine peab lähtuma põhimõttest, et muutuse saab algatada kokkuleppel noorega. See aitab hoida usalduslikku suhet noore ja tema lähivõrgustikuga, kuna noorel on vaja tunda, et ta ise valitseb oma elu.

Pikaajalise õigustatud ootuse printsiip (6). Suur osa tugiteenustest on ajutise iseloomuga või projektipõhised. Teenused peavad aga olema jätkusuutlikud ja järjepidevad, vastates noorte ootusele, et neid ei jäeta haavatavas olukorras toeta. Seega olukorras, kus riiklikke tugiteenuseid pakutakse ajutise iseloomuga meetmete kaudu, tuleb arvestada, et rahastuse lõppemisel peavad sihtrühma noored

olema sarnaste tegevuste ja teenuste kaudu jätkuvalt toetatud ning jätkuprogrammide planeerimisel tuleb eelprotsesse alustada piisava ajavaruga, et noored ei jääks vaheperioodil vajaliku abita.

Piirangud

Kuigi valim esindab peamisi osalisi, kes Eestis NEET-olukorras noortega töötavad,

tuleb arvestada, et nii ekspertide kui ka noorte valimid olid suhteliselt väikesed ega võimaldanud teha üldistusi teiste sarnaste programmide kohta. Oluline on välja tuua, et artikli esimene autor on tihedalt seotud noortegarantiiga ja intervjuueeritavad olid sellest teadlikud. Eelarvamuste tekkimise võimaluse vähendamiseks anti ekspertidele võimalus tulemusi valideerida.

KASUTATUD ALLIKAD

- ANDERSSON, F. W., GULLBERG BRÄNNSTORM, S. & MÖRTVIK, R. (2018). Long-term scarring effect of neither working nor studying. *Int. J. Manpower*, 39, 190–204. – doi:10.1108/IJM-12-2015-0226
- AVILA, T. B. & ROSE, J. (2019). When nurturing is conditional: how NEET practitioners position the support they give to young people who are not in education, employment or training. *Research in Post-Compulsory Education*, 24(1), 60–82. – doi:10.1080/13596748.2019.1584439
- BECK, V. (2015). Learning providers' work with NEET young people. *Journal of Vocational Education & Training*, 67(4), 482–496. – doi:10.1080/13636820.2015.1086412
- BEILMANN, M., OTSTAVEL, S., KÖIV, K. & PAABORT, H. (2023). NEET-staatuses noored teenuste ja programmide võrgustilmas: kuidas paremini toetada mitteõppivaid ja -töötavaid noori? *Sotsiaaltöö*.
- CSOBA, J. & HERRMANN, P. (2017). „Losers, good guys, cool kids“: the everyday lives of early school leavers. *Monitor*, 6, 295–312. – doi:10.14515/monitoring.2017.6.15
- EESTI STATISTIKAAMET (2025). 15–34-aastased mittetöötavad noored, kes ei õpi ega osale koolitusel (NEET-noored) vanuserühma ja isikute rühma (sugu, rahvus, haridustase nm) järgi. Vaadatud 08.09.2025. – https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu__sotsiaalne-terjutus-laekeni-indikaatorid__vaesus-ja-ebaverdsus/LES39
- ELLENA, A., MARZANA, D. & POZZI, M. (2024). Strategies for engaging and outreaching NEETs in Italy: insights from active labour policies. *Politics and Governance*, 12. – doi:10.17645/pag.7499
- ERDOĞAN, E., FLYNN, P., NASYA, B., PAABORT, H. & LENDZHOVA, V. (2021). NEET rural-urban ecosystems: the role of urban social innovation diffusion in supporting sustainable rural pathways to education, employment, and training. *Sustainability*, 13(21). – doi:10.3390/su132112053
- ERDOĞAN, E. & PAABORT, H. (2024). A more youth-centered policy development perspective in NEET policies. F. Simões, E. Erdoğan (toim), *NEETs in European Rural Areas* (lk 89–113). Springer.
- EUROFOUND (2016). Exploring the Diversity of NEETs. Publications Office of the European Union.
- EUROFOUND (2024). Becoming Adults: Young People in a Post-Pandemic World.
- EUROOPA KOMISJON (2020). Council Recommendation on A Bridge to Jobs – Reinforcing the Youth Guarantee and Replacing Council Recommendation of 22 April 2013 on establishing a Youth Guarantee.
- EUROOPA KOMISJON (2021). Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Euroopa sotsiaaldõiguste samba tegevuskava.
- EUROSTAT (2024). Young People Neither in Employment nor in Education and Training by Sex, Age and Labour Status (NEET Rates). Vaadatud 08.09.2025. – <https://ec.europa.eu/eurostat>
- FURLONG, A. (2006). Not a very NEET solution: representing problematic labour market transitions among early school leavers. *Work Employ. Soc.*, 20, 553–569. – doi:10.1177/0950017006067001
- HELNE, T. & HIRVILAMMI, T. (2022). Balancing needs: young unemployed Finnish adults' discourse on well-being and its relation to the sustainability transformation. *Sustain Sci Prac Pol*, 18(1), 158–170. – doi:10.1080/15487733.2022.2030115
- HOLMES, C., MURPHY, E. & MAYHEW, K. (2021). What accounts for changes in the chances of being NEET in the UK? *J Educ Work*, 34(4), 389–413. – doi:10.1080/13639080.2021.1943330
- HOLTE, B. H. (2018). Counting and meeting NEET young people: methodology, perspective and meaning in research on marginalized youth. *Young*, 26, 677618. – doi:10.1177/1103308816677618
- HUTCHINSON, J., BECK, V. & HOOLEY, T. (2016). Delivering NEET policy packages? A decade of NEET policy in England. *J. Educ. Work*, 29, 707–727. – doi:10.1080/13639080.2015.1051519
- IACOBUTA, A. O. & IFRIM, M. (2020). Welfare mentality as a challenge to European sustainable development. What role for youth inclusion and institutions? *Sustainability*, 12, 93549. – doi:10.3390/su12093549
- JONSSON, F. & GOICOLEA, I. (2020). „We believe in you, like really believe in you“: Initiating a realist study of (re)engage-

- ment initiatives for youth not in employment, education or training with experiences from northern Sweden. *Eval. Progr. Plan*, 83, 101851. – doi:10.1016/j.evalproplan.2020.101851
- KASEARU, K. & TRUMM, A. (2018). Noortekeskuste logiraamatu „Noorte Tugila“ statistiliste andmete analüüsi aruanne: Programmis osalemine ja noortele suunatud tegevuste dünaamika aastatel 2016–2018. TÜ ühiskonnateaduste instituut.
- KUTSAR, D., BEILMANN, M. & NAHKUR, O. (toim) (2024). *Child Vulnerability and Vulnerable Subjectivity from Interdisciplinary and Comparative Perspectives*. Springer.
- KÕIV, K., SAKS, K., PAABORT, H., LENDZHOVA, V. & SMOTER, M. (2021). A service model for self-directed learning of NEET youth at the local government level. *Youth and Society*, 54(2), 52–68. – doi:10.1177/0044118X211058225
- KÄGER, M., ÖUNAPUU, T., KIVISTIK, K., TAMBUR, M. & KALDUR, K. (2020). Noortegarantii tugisüsteemi rakendamise mõju ja tulemuslikkuse analüüs. Lõpparuanne. Balti Uuringute Instituut & LevelLab.
- MAGUIRE, S. (2015) NEET, unemployed, inactive or unknown – why does it matter? *Educ Res*, 57(2), 121–132. – doi:10.1080/00131881.2015.1030850
- MAGUIRE, S. (2018). Who cares? Exploring economic inactivity among young women in the NEET group across England. *J. Educ. Work*, 31, 660–675. – doi:10.1080/13639080.2019.1572107
- MASCHERINI, M. (2019). Origins and future of the concept of NEETs in the European Policy Agenda. *Youth Labor Transit*, 17, 503–529. – doi:10.1093/oso/9780190864798.003.0017
- MASCHERINI, M., SALVATORE, L., MEIERKORD, A. & JUNGBLUT, J. M. (2012). NEETs. Publications Office of the European Union.
- Noortegarantii tugevdamise riigisene tegevuskava perioodiks 2022–2027 (2021). Sotsiaalministeerium.
- Noortegarantii tugisüsteemi pilootprojekti 2021–2023 taipamised (2023). Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Sotsiaalkindlustusamet.
- Noortevaldkonna arengukava (2021). Haridus- ja Teadusministeerium.
- OSBORNE, P. S. (2018). From public service-dominant logic to public service logic: Are public service organizations capable of co-production and value co-creation? *Public Management Review*, 20, 225–231. – doi:10.1080/14719037.2017.1350461
- PAABORT, H. & BEILMANN, M. (2021). State level agreed-upon factors contributing more effective policymaking for public sector services for effective local-level work with NEETs. *Revista Calitatea Vietii*, 32(4), 398–420. – doi:10.46841/RCV.2021.04.04
- PAABORT, H., FLYNN, P., BEILMANN, M. & PETRESCU, C. (2023). Policy responses to real world challenges associated with NEET youth: A scoping review. *Frontiers in Sustainable Cities*, 5. – doi:10.3389/frsc.2023.115446
- PAABORT, H. & KÕIV, K. (2022). Youth not in education, employment, or training: Practical reasons and support in Estonia. Š. Bojnec, C. Petrescu (toim), *Youth policy application of the intervention: Best-practices with rural NEETs* (lk 137–157). COST Action CA 18213.
- PAROLA, A. & FELACO, C. (2020). A narrative investigation into the meaning and experience of career destabilization in Italian NEET. *Mediterranean J. Clin. Psychol*, 8. – doi:10.6092/2282-1619/mjcp-2421
- PEDANIĆ, R., APS, J., JAANITS, J., KOSTABI, E. & KAASIK, J. (2021). A cross-sectoral model of cooperation on support and services for young people in NEET situations for local authorities. *Education and Youth Board*.
- PETRESCU, C. jt (2024). Rural dimension of the employment policies for NEETs. A comparative analysis of the Reinforced Youth Guarantee. F. Simões, E. Erdogan (toim), *NEETs in European Rural Areas*. Springer.
- RÄMMER, A., KIVIMÄE, A., KÖTSI, K. & ŽURAVLJOVA, M. (2023). Youth-centred research-based model – an innovative tool in youth work. *Youth*, 3, 1004–1012. – doi:10.3390/youth3030064
- SCHWEIGER, G. (2019). Ethics, poverty and children's vulnerability. *Ethics and Social Welfare*, 13(3), 288–301. – doi:10.1080/17496535.2019.1593480
- SIMÕES, F. & TOSUN, J. (2024). Active labour market policies and youth employment in European peripheries. *Politics and Governance*, 12. – doi:10.17645/pag.7958
- SOTSIAALHOOLEKANDE SEADUS (09.12.2015). Riigi Teataja. Vaadatud 09.09.2025. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005?leiaKehtiv>
- SÕSTRA, K. (2023). Mis mõjutab noorte NEET-staatusesse langemist? *Statistikaamet*.
- TARU, M. (2025). Perspectives on policy support to youth transition to the labour market in two EU Countries: The cases of Estonia and Italy.
- TOSUN, J., VOICU, B. & PETRESCU, C. (2024). Young people's perceptions of youth unemployment: Insights from 11 European countries. *Politics and Governance*, 12. – doi:10.17645/pag.7480
- Valdkondadeülene NEET-olukorras noorte toetamise ja teenuste koostöömudel kohalikele omavalitsustele. Kohandatud ülevaade (2021). Haridus- ja Noorteamet. Sotsiaalkindlustusamet.
- VIROKANNAS, E., LIUSKI, S. & KURONEN, M. (2018). The contested concept of vulnerability – a literature review. *European Journal of Social Work*, 23(2), 327–339. – doi:10.1080/13691457.2018.108001